

Al meer dan 125 jaar een medicijn tegen alternatieve geneeswijzen

Machteld Zee

De Vereniging tegen de Kwakzalverij (VtdK) bestaat al ruim 125 jaar. Ze is opgericht in 1880, nadat bleek dat de Wet Uitoefening der Geneeskunde niet werd gehandhaafd. Na een crisis eind 70er jaren van de 20ste eeuw die bijna het einde van de Vereniging inluidde, bloeide ze aan het begin van de jaren '80 volledig op. Tegenwoordig geniet ze aanzien en wordt door menig alternatief genezer gevreesd. Volgens de voorzitter zijn dit de echte 'oogstjaren'¹. Het is erg bijzonder dat een organisatie zo lang bestaat en nog steeds actief is. Getracht zal worden een theoretisch kader te schetsen op basis waarvan het succes van de Vereniging tegen de Kwakzalverij van de laatste jaren verklaard kan worden.

Interne structuur • De Vereniging tegen de Kwakzalverij is een instrumentele beweging. Dit type beweging probeert specifiek iets 'slechts' tegen te houden of iets 'goeds' te verbeteren. In casu de kwakzalverij. Hoe meer een beweging focust op een single issue, hoe afhankelijker het wordt van aandacht².

Sociale bewegingen zijn afhankelijk van ad hoc engagement van activisten. Deze fase zullen ze alleen overleven, als ze na verloop van tijd een reputatie opbouwen, een achterban verzamelen en zichzelf verzekeren van stabiele toevoer van financiële middelen. Tijd is dus van belang. Hoe ouder en vindingrijker een beweging is, des te meer ze neigt de interne structuur te differentiëren door zich te formaliseren. Dit houdt in dat een organisatie een rechtsvorm kiest, verschillende functies gaat benoemen (voorzitter, penningmeester enzovoorts), statuten maakt en lidmaatschapscriteria handhaaft (bijvoorbeeld een financiële verplichting). Dit is positief gecorreleerd met het aantal bestaansjaren³. De VtdK bestaat al 125 jaar en heeft in die lange tijd een reputatie op kunnen bouwen en deze weten te behouden.

Tot vier à vijf jaar geleden deed Renckens een niet onaanzienlijk deel van het werk. Tegenwoordig wordt hij bijgestaan door een actieve secretaris, penningmeester en een webmaster, die tevens lid is van het bestuur. Alle bestuursleden hebben input, maar Renckens en de secretaris Van Dam vormen samen de harde kern. De bepalende factoren voor succes zijn om te beginnen het succesvol formaliseren van de be-

weging. Daarnaast is de grenzeloze toewijding van de voorzitter en de sinds een aantal jaar zeer gemotiveerde secretaris erg belangrijk voor de Vereniging. Er heerst een goede sfeer in het bestuur, wat zorgt voor een goede samenwerking. De wetenschappelijke kennis van de bestuursleden is een gouden bron bij het bestrijden van kwakzalverij.

Actierepertoire • De Vereniging zegt geen lange termijn strategieën te hanteren. Er wordt meestal ad hoc op gevallen van kwakzalverij gereageerd. Om de doelstelling te kunnen bereiken zal er actie moeten worden ondernomen. Dit gebeurt aan de hand van een uitgebreid actierepertoire. Welke rol speelt dit bij het behalen van succes?

Naast het *Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij (NTtdK)*, is de veruit meest gehanteerde methode van protest het schrijven van (protest)brieven en publiceren van artikelen. Bij voorkeur publiceert voorzitter Renckens in medische vakbladen, zoals *Medisch Contact* en het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*. De VtdK strijdt hard tegen artsen die alternatieve behandelmethoden toepassen, omdat zij beter zouden moeten weten. Dit wordt onder meer bewerkstelligd door de boodschap van de Vereniging te verspreiden in medische kringen. Het doel is dat alternatieve artsen op hun gedrag worden aangesproken door hun collega-artsen. Kwakzalvers schrijven ook in medische vakbladen. Renckens zegt dat tegenwoordig veel minder wordt getolereerd dan vroeger. In

hun schrijven beklagen alternatieve genezers zich over het feit dat de VtdK optreedt als 'politie'.

Door middel van (ingezonden) brieven wordt kwakzalverij in het algemeen en de kwakzalver in het bijzonder aan de kaak gesteld⁴. Soms heeft dit wel resultaat en een andere keer niet. Een recent voorbeeld is het schrijven naar het bestuur van de voetbalclub Heracles om te waarschuwen voor hun nieuw benoemde hoofdsponsor, de kwakzalver Matthias Rath. Een respons bleef uit. Zoals Renckens in het *NTtdK* schreef op 13 maart 2003: 'Van het bestuur van Heracles werd verder niets vernomen; voetballen vindt men daar blijkbaar even moeilijk als brieven beantwoorden, want de club is er niet in geslaagd via de nacompetitie tot de KPN-telecompetitie door te dringen⁵.' Naast het schrijven van brieven dient de VtdK regelmatig klachten in bij (overheids)instellingen. De dissertatie van Renckens, die mede wordt gebruikt voor dit onderzoek, genereerde relatief veel aandacht in de pers. Indirect wordt er wel gelobbyd door de VtdK. Dit gebeurt onder meer door het opsturen van het *NTtdK*. Daarnaast stuurt de VtdK met regelmaat protestbrieven naar de zittende minister van VWS en heeft de Vereniging minister Hoogervorst uitgenodigd voor het jubileum. Deze is ook gekomen en heeft zijn sympathie voor de doelstelling van de VtdK daar uitgesproken⁶.

Om zich sterker te maken heeft de Vereniging tegen de Kwakzalverij een informeel samenwerkingsverband met Stichting Skepsis. De VtdK communiceert zelden of nooit met beroepsverenigingen van alternatieve genezers. Volgens secretaris Van Dam is dit namelijk zinloos, omdat ze 'wartaal' uitslaan⁷.

Renckens en Van Dam zijn regelmatig te zien op de televisie en te beluisteren op de radio. Zeker wanneer er iets op hun gebied voorvalt en in de actualiteit is, komen de bestuursleden op uitnodiging hun standpunten naar voren brengen. Wanneer er in het zoekveld van www.uitzendinggemist.nl (de website van radio en televisieprogramma's van de publieke omroep) 'Renckens' of 'vereniging tegen de kwakzalverij' wordt ingevoerd, verschijnen er 15 à 20 hits. Dit is relatief veel⁸.

De laatste jaren zijn drie nieuwe invloedrijke methoden van protest van belang geworden. De eerste is de zeer professioneel opgezette website: www.kwakzalverij.nl. Deze website wordt vaak bezocht en speelt in op de actualiteit⁹. Via de site kunnen bezoekers zich aanmelden voor de maandelijkse digitale nieuwsbrief. Dit medium is de laatste paar jaar een belangrijk middel geworden om de aandacht te

vestigen op de strijd tegen kwakzalverij. Elke maand bezoeken tussen de tien en vijftienduizend mensen de site¹⁰.

Het bestuur van de VtdK heeft in 2003 een nieuwe originele strategie bedacht om meer aandacht te krijgen voor de Vereniging en haar doelstelling. Besloten is tot de instelling van de Meester Kackadorisprijs. Het instellen van deze 'prijs' is een geweldige strategie. Hij heeft in zeer korte tijd veel naamsbekendheid gekregen en de nominaties en winnaar worden door middel van een persbericht bekendgemaakt. Deze krijgen veel aandacht in de media en de genomineerden voelen zich nogal bedreigd. Velen van hen maken dan ook bezwaar¹¹. Na de jaarlijkse uitreiking heeft de website ongeveer 1000 meer hits¹². De nieuwe methoden, die pas sinds de laatste paar jaar worden gebruikt, zijn echte aanwinsten voor de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Ze kosten relatief weinig tijd en geld, maar genereren erg veel aandacht voor de Vereniging en haar doelstelling. Dit alles heeft substantieel bijgedragen aan het succes van de Vereniging de laatste paar jaren.

Framing • Beelden van hongerige kinderen in Afrika voor Novib en van doodgeknuppelde zehonden voor het WNF. Welke rol speelt het gebruik van *framing* bij het behalen van successen door de Vereniging tegen de Kwakzalverij? Met *framing* wordt bedoeld het toekennen, interpreteren en definiëren van relevante feiten en omstandigheden. Het *frame* bestaat uit drie onderdelen: een diagnose van het probleem, het voorstel van een bepaalde oplossing en een oproep tot mobilisatie¹³. Het succes van het *frame* is toe te schrijven aan de mate waarin het empirisch geloofwaardig is en overeenkomt met de realiteit en ervaringen van de geadresseerden¹⁴. Een *frame* van 'wij tegen zij' als tegenstelling tussen de activisten en derden is een belangrijke motivatie tot handelen¹⁵. Dit wordt vergroot wanneer *frames* worden gebruikt om bepaalde emoties te doen opkomen bij de potentiële aanhangers. Emoties, en voornamelijk het gevoel van onrecht en boosheid, zijn de aanjager tot overgang van passiviteit naar collectieve actie bij uitstek¹⁶.

Op welke manier maakt de Vereniging tegen de Kwakzalverij gebruik van framing?

Het begint al bij de term kwakzalverij. Alternatieve genezers die door de VtdK worden betiteld als 'kwakzalver' ervaren dat als een ernstige aantijging. Ter illustratie: de bekende dr. Houtsmuller, die beweerde kanker te kunnen genezen met zijn dieet, werd door Renckens in het *Actieblad tegen de Kwakzalverij* van septem-

ber 1997 de maat genomen onder de kop: 'Houtsmuller: rechtsdraaiende melkzuurkwa(r)k'. In dat artikel schrijft Renckens onder meer: '(...) Een grens wordt echter overschreden als zo iemand, met de uitstraling van een oude wijze dokter, op de televisie en in kranten zijn wonderbaarlijke genezing verkondigt en zijn onrijpe ideeën publiekelijk gaat uitventen. Dat veroorzaakt onder de zeer talrijke kankerpatiënten, die moeten leven tussen hoop en vrees, een enorme onrust en dat is ook al gebleken. Dat is niet alternatief, additief of complementair: het is afschuwelijk en het is obsceen.'

In andere publicaties en krantenartikelen laten verschillende bestuursleden van de VtdK zich uit over Houtsmuller. De termen kwakzalver, oplichter en ordinaire leugenaar vallen regelmatig. Dit is voor Houtsmuller reden om de Vereniging te dagvaarden. In de uitspraak van de rechter wordt gezegd: 'Het begrip 'kwakzalver' wordt door het publiek niet slechts opgevat in de door de Vereniging voorgestane (beperkte en meer neutrale) betekenis van een persoon die een geneeswijze toepast of propageert waarvan de werking niet wetenschappelijk is bewezen, maar heeft een veel negatievere lading. Het houdt mede een vorm van oplichting en (opzettelijke) misleiding in en duidt ook op iemand die onbevoegd de geneeskunst uitoefent. De uitlatingen en de context waarin deze term is gebruikt maken niet (voldoende) duidelijk dat aan dat begrip uitsluitend de genoemde beperkte betekenis wordt toegekend. Aan de Vereniging komt bij uitlatingen op het gebied van de kwakzalverij een zeker gezag toe. Voor een arts als Houtsmuller is de kwalificatie 'kwakzalver' zeer defamerend¹⁷.'

Het *frame* van de VtdK bestaat uit de diagnose van het probleem: mensen zijn slachtoffer van gevaarlijke prutsers die hun niet-wetenschappelijke methoden op hen toepassen. De oplossing ligt bij het bestrijden van deze kwakzalverij en voorlichting geven aan de consument. Het succes van dit *frame* kan worden toegeschreven aan de empirische geloofwaardigheid. De Vereniging heeft de wetenschap aan haar zijde. Het probleem komt overeen met de realiteit, want er zijn geregeld (soms zeer ernstige) gevallen van schade bij gebruik van alternatieve geneeswijzen. Dit strookt met de ervaringen van mensen. Daarnaast ligt het succes van dit *frame* in het feit dat ze overeenkomt met sterke emoties, voornamelijk het gevoel van boosheid en onrecht. Het gevoel van 'wij tegen zij', in casu 'wij beschermers van de gezondheid van de consument' tegen gevaarlijke kwakzalvers, leidt tot een succesvol *frame*. Een nadeel van het *frame* is dat het ook een gevoel

van boosheid oproept bij tegenstanders van de Vereniging. Soms worden de bestuursleden neergezet als fundamentalisten, reactionairen en vazallen van de beroepsgroep dan wel de farmaceutische industrie. Dat is hun *frame*. Sommige artsen en anderen vinden de stijl van de Vereniging te fel en willen zich er niet mee associëren, terwijl een deel van hen wel de doelstelling ondersteunt. Daarnaast komt het voor dat een kwakzalver een rechtzaak aanspant, wat ernstige financiële consequenties met zich meebrengt.

Media • In de '80 en '90 jaren stonden de media kritiekloos dan wel positief tegenover kwakzalverij en werd de Vereniging neergezet als een groepje reactionairen. Door een aantal gebeurtenissen is bij veel journalisten en programmamakers het tij gekeerd. Met name het naar alle waarschijnlijkheid onnodig overlijden van Sylvia Millemcam in 2001 en sessies van Jomanda in Tiel hebben de stemming gewijzigd. De media hebben met deze zaak de publieke opinie jegens kwakzalverij veranderd. De bestuursleden van de VtdK zijn veelvuldig benaderd door de media en worden tegenwoordig veel serieuzer genomen. Het ledenaantal is sinds die tijd gestegen en blijft ietwat stijgen. Een aantal weken geleden is de VtdK zowel door *Talpa* als door de *AVRO* geraadpleegd over alternatieve geneeswijzen. Zij willen beide een kritisch programma gaan maken over kwakzalvers. Wanneer dit van de grond komt, zal het waarschijnlijk een geweldige impuls aan de Vereniging geven. Nu is er in verhouding met 15 jaar geleden meer aandacht voor het falen van alternatieve genezers dan hun succes¹⁸.

Het politieke klimaat • De VtdK schrijft met regelmaat protestbrieven naar de Vaste Kamercommissie voor Volksgezondheid en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het duurt vaak maanden voordat er respons komt. De Vereniging tegen de Kwakzalverij heeft nooit subsidie voor haar activiteiten mogen ontvangen.

Zo'n vijftien tot twintig jaar geleden wilden politici niets weten van de VtdK. Tegenwoordig is dat anders, mede door de casus Millemcam. Minister Hoogervorst van VWS, te beschouwen als een deel van de 'politieke elite', heeft op het jubileumcongres van de Vereniging op 12 november 2005 een toespraak gehouden waarin hij zijn affiniteit met de doelstellingen van de VtdK uitsprak¹⁹. In 2002 verscheen het rapport Evaluatie Wet BIG, waarin in opdracht van de overheid werd bekeken of de wet naar

wens functioneert. Er werd onder andere geconstateerd dat de geboden keuzevrijheid door de burger niet veilig aangewend kon worden, omdat de doelgroep onvoldoende voorlichting werd geboden. Het rapport pleitte voor actievere overheidsbemoediging en directer beleid van de overheid ten aanzien van alternatieve genezers om de burger meer bescherming te bieden²⁰.

De meest recente uiting van acceptatie van en waardering voor de Vereniging tegen de Kwakzalverij is de riddering van Renckens in april 2006. Hij ontving de koninklijke onderscheiding wegens zijn niet aflatende strijd tegen de kwakzalverij²¹. Dit kan worden beschouwd als teken van een veranderend politiek klimaat²². Daarnaast houdt de VtdK contact met de Inspectie voor de Gezondheidszorg en de Raad voor Gezondheidsonderzoek. Deze en andere instituten hebben zich in het verleden nog wel

eens passief opgesteld jegens het bestrijden van kwakzalverij²³. Tegenwoordig is dat bijgetrokken. Na de dood van Millescam heeft de IGZ een onderzoek ingesteld naar de betreffende alternatieve 'genezers', ook al hadden de nabestaanden geen klacht ingediend²⁴. Zo helpen zij de doelstelling van de Vereniging te realiseren. De overheidsinstellingen hebben veel meer invloed op de strijd tegen de kwakzalverij.

Hoe kan het succes van de Vereniging tegen de Kwakzalverij van de laatste jaren worden verklaard? Mede dankzij een goede interne structuur, gemotiveerde bestuursleden, een goed en soms origineel actierepertoire, een duidelijk frame, steun in de media en een politiek klimaat dat meezit, is de Vereniging tegen de Kwakzalverij al meer dan 125 jaar een medicijn tegen alternatieve geneeswijzen. ●

Literatuur

Klandermans, Bert (1998). *The Social Psychology of Protest*. Oxford/Cambridge, Mass: Blackwell. Hieruit: Part II: The Context of Social Movement Participation pp. 117-67

Kriesi, Hanspeter (1996). 'The organizational structure of new social movements in a political context', in McAdam, Doug, John D. McCarthy and Mayer N. Zald (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements, Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*, pp. 152-85.

Renckens, C.N.M. (2004), *Dwaalwegen in de Geneeskunde. Over alternatieve geneeswijzen, modeziekten en kwakzalverij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Snow, David A. and Robert B. Benford (1988). 'Ideology, frame resonance, and participant mobilization', in Klandermans, Bert, Hanspeter Kriesi and Sidney Tarrow (eds.), *From Structure to Action: Comparing Movement Participation Across Cultures*, International Social Movement Research, Vol. 1, pp. 197-218.

Tarrow, Sydney (1998). *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. 271 p.
www.kwakzalverij.nl
www.rechtspraak.nl
www.uitzendinggemist.nl

Noten

* **Machteld Zee is Bachelor of Arts en houdt zich momenteel bezig met het behalen van haar Master of Arts en haar (tweede) Bachelor of Laws. Dit artikel is een excerpt van haar bachelorscriptie politicologie.**

- ¹ Interview met Dr. C.N.M. Renckens, gehouden te Hoorn op 11-05-'06
- ² Kriesi, Hanspeter (1996). 'The organizational structure of new social movements in a political context', in McAdam, Doug, John D. McCarthy and Mayer N. Zald, *Comparative Perspectives on Social Movements, Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings* pp. 158-159
- ³ Kriesi, pp. 169-173.
- ⁴ Interview met Renckens.
- ⁵ <http://www.kwakzalverij.nl/php/display/index.php?c=ap&id=14&iCatId=27>, bezichtigd op 12-06-'06
- ⁶ <http://www.kwakzalverij.nl/php/display/index.php?c=ap&id=538&iCatId=1>, bezichtigd op 08-06-'06

- ⁷ Interview met Van Dam, gehouden te Amsterdam op 21-05-'06
- ⁸ http://portal.omroep.nl/?pk=omroep.nl_omroepnl_nettensites&site=&omroep=&sender=&thema=&sort=&pl=&qr=%22cees+renckens%22&nav=aoapfBsHENCwNjM of http://portal.omroep.nl/?pk=omroep.nl_omroepnl_nettensites&site=&omroep=&sender=&thema=&sort=&pl=&qr=%22cees+renckens%22&nav=aoapfBsHENCwNjM, bezichtigd op 16-06-'06
- ⁹ Interview met Van Dam
- ¹⁰ Informatie gekregen van de webbeheerder www.lemon8.nl, doorgestuurd door Renckens op 17-06-'06
- ¹¹ Interview met Van Dam
- ¹² Informatie van www.lemon8.nl
- ¹³ Snow, David A. and Robert B. Benford (1988). 'Ideology, frame resonance, and participant mobilization', in Klandermans, Bert, Hanspeter Kriesi and Sidney Tarrow (eds.), *From Structure to Action: Comparing Movement Participation Across Cultures*, International Social Movement Research, Vol. 1, pp. 198-199
- ¹⁴ Ibidem, pp. 207-210
- ¹⁵ Tarrow, S. (1998). *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 106
- ¹⁶ Ibidem, p. 112
- ¹⁷ LJN: AA7654, Gerechtshof Amsterdam, 683/99 KG 19-10-'00, te vinden via www.rechtspraak.nl, bezichtigd op 14-06-'06
- ¹⁸ Interview met Van Dam
- ¹⁹ Interview met Renckens
- ²⁰ Renckens, C.N.M. (2004), *Dwaalwegen in de Geneeskunde. Over alternatieve geneeswijzen, modeziekten en kwakzalverij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker. p.365
- ²¹ <http://www.kwakzalverij.nl/php/display/index.php?c=ap&id=538&iCatId=1>, bezichtigd op 16-06-'06
- ²² Interview met Renckens
- ²³ *Dwaalwegen*, p. 249
- ²⁴ <http://www.kwakzalverij.nl/php/display/index.php?c=ap&id=438&iCatId=84>, bezichtigd op 16-06-'06